

De Groene Meet-up maandag 5 oktober, SPUI25
Omgekeerd oriëntalisme

**DE GROENE
AMSTERDAMMER**

Koning Willem-Alexander ontmoet nazaten van tot slaaf gemaakten en van inheemse gemeenschappen tijdens staatsbezoek aan Suriname, december 2025
© Patrick van Katwijk/ MPE/ ANP

Analyse De koloniale geschiedenis van de Oranjes

Een spil in het systeem van onderdrukking en uitbuiting

Voor het Huis Oranje-Nassau was slavernij niet per se lucratief, maar het was wel actief betrokken bij koloniale uitbuiting, laat nieuw onderzoek zien. Er klinkt kritiek op de zakelijke insteek. 'Dat doet geen recht aan het leed van slaafgemaakten.'

Niels Mathijssen
5 oktober 2026

Het gonsde afgelopen vrijdag in het Academiegebouw van de Universiteit Leiden, bij de presentatie van maar liefst vijf boeken over de rol van het Huis Oranje-Nassau in de koloniale geschiedenis van Nederland. Tal van steden, provincies, banken en andere instellingen hadden al eerder een soortgelijk onderzoek laten verrichten, maar het Koninklijk Huis is toch van een ander kaliber. Dat Willem-Alexander zelf het initiatief had genomen

voor dit onderzoek werd geprezen als teken van moreel leiderschap – geen ander Europees koningshuis zette tot dusver deze stap. De presentatie van de resultaten werd live uitgezonden door de NOS, voornamer wordt het niet. Die opgetogen sfeer was opvallend, want het onderzoek betreft een gitzwart verleden.

De belangrijkste conclusie is dat het Huis Oranje-Nassau met overtuiging en zonder bedenkingen betrokken was bij het kolonialisme. Het onderzoek geeft talloze voorbeelden hiervan. In 1596, dus nog vóór de oprichting van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) in 1602, gaf prins Maurits van Oranje, stadhouder en legeraanvoerder van de Republiek, opdracht tot een handelsmissie naar Bantam in Noordwest-Java, de grootste peperhaven van de archipel. Omdat de eerste contacten positief waren stuurde Maurits al snel meer schepen. Dat zorgde voor een explosieve groei van de specerijenhandel. Betrokken handelsondernemingen fuseerden daarna tot de VOC, de onderneming waarin handel, geweld en bloedvergieten moeiteloos samenvloeiden.

Ook de koningen die na de stadhouders van de Republiek kwamen hadden uitgesproken koloniale denkbeelden. Deze vorsten stonden midden in het koloniale bestuur en probeerden macht, prestige en profijt te halen uit de koloniën. Doordat ze als nationaal symbool legitimiteit gaven aan het overzeese bezit, waren de Oranjevorsten een cruciaal onderdeel van het narratief waarmee koloniale onderdrukking, uitbuiting en geweld werden gelegitimeerd. De rol van koning Willem III bij de afschaffing van de slavernij in 1863 is een wrang voorbeeld van die symboolfunctie. Hij had verder niets van doen met abolitionisme, zette enkel zijn handtekening onder de wet, maar toch werd aan vrijgemaakte slaven opdracht gegeven om de koning te bedanken.

Koninginnen als Emma en Wilhelmina steunden openlijk het meedogenloze militaire optreden in de koloniën. Van het neerslaan van opstanden van marrons in Suriname tot het brute geweld van gouverneur-generaal Van Heutsz in de Atjeh-oorlog – deze vorstinnen stonden zonder schroom midden in de gewelddadige militair-koloniale traditie van hun tijd. Opvallend is dat Wilhelmina zich nogal druk maakte om de beeldvorming: ze zette ministers bijvoorbeeld onder druk om de agressie in Atjeh toch vooral positief uit te leggen. Haar dochter Juliana gruwde weliswaar van geweld, maar had met haar verheffingsideaal evengoed een imperialistische houding.

Dat ook in de tijd van Juliana beeldvorming en koloniaal machtsvertoon hand in hand gingen, liet historica Esther Captain, een van de commissieleden van het onderzoek, treffend zien tijdens de presentatie. Ze toonde een foto van het bezoek van de koningin aan Suriname uit 1955, waarbij ze over hoofddoeken loopt. Die zouden zijn neergelegd door Surinaamse vrouwen, uit respect voor de koningin. In werkelijkheid betrof het een zorgvuldig geregisseerd moment, een façade van imperiale eenheid en loyaliteit, waartegen veel kritiek en verzet kwam, die voor de buitenwacht onopgemerkt bleven. Hierachter schulde een bewuste cultuurpolitiek, die als doel had de gekoloniseerden te disciplineren tot gehoorzame en trouwe onderdanen.

Hoofdonderzoeker Gert Oostindie vatte het zo samen: ‘Eerder had je de geschiedenis van Nederland en de Oranjes, en die van het kolonialisme. Al die lijnen zijn niet meer los van elkaar te zien, ze zitten ten diepste verweven.’

Koningin Juliana loopt tijdens bezoek aan Suriname over hoofddoeken van Surinaamse vrouwen, 1955

© Willem van de Poll / Nationaal Archief

In dat licht is het nogal opmerkelijk hoe een aantal andere bevindingen gepresenteerd werden. Oostindie hield bij de presentatie zijn gehoor, bestaande uit onder anderen Willem-Alexander, voor dat stadhouders en koningen vrijwel niets verdienden aan de trans-Atlantische slavenhandel en Caribische slavernij. Dat is feitelijk waar, maar klinkt toch als een bevinding die het Huis van Oranje ten dele vrijpleit van historische schuld. Terwijl toch blijkt dat stadhouders Maurits en Frederik Hendrik aanzienlijk investeerden in de West-Indische Compagnie (WIC), die zich bezighield met kaapvaart en slavenhandel. De Oranjes hadden dan wel nauwelijks geldelijk gewin, doordat de compagnie het over het algemeen beroerd deed, maar maakten de koloniale praktijk van slavernij, een ongehoorde misdaad tegen de menselijkheid, zo wel mogelijk. Uit dit onderzoek blijkt bovendien dat ze zelfs méér guldens investeerden dan voorheen bekend was.

Linda Nooitmeer, oud-voorzitter van het Nationaal Instituut Nederlands Slavernijverleden en Erfenis, stelt dat het te waarderen valt dat de koning zijn nek uitsteekt. 'Maar de bijna kille rekensom dat niets verdiend is aan de slavernij, doet geen recht aan het leed en de onderdrukking van slaafgemaakten. Dit voelt alsof we weer terug bij af zijn. Alsof premier Rutte en al die burgemeesters geen excuses hebben gemaakt, alsof de koning geen vergiffenis heeft gevraagd en verkregen in Suriname. Het gaat weer over economie, berekeningen die zo kil zijn als het systeem van slavernij zelf was. Het geeft geen pas om dit zo te verwoorden.'

Ook de verdere insteek van het merendeel van de boeken is opvallend zakelijk, met abstracte bespiegelingen over cijfers, staatsaangelegenheden en regeerperioden. Dat is een breuk met de historiografie over kolonialisme en slavernij uit het afgelopen decennium, waarbij slaafgemaakten, voorouders en hun nazaten steeds meer centraal zijn komen te staan. Daarbij was oog voor de gevolgen van al dat winstmaken en die veroveringsdrift: geweld, onderdrukking, verkrachting, marteling, uitbuiting, identiteitsverlies, deculturatie. Dat de Oranjes medeverantwoordelijk zijn voor die koloniale praktijk, wordt nauwelijks expliciet gemaakt in deze boeken. Uitzondering daarop is de bundel *Schaduwen van de Oranjezon*, onder redactie van Esther Captain en Vrije

Universiteit-hoogleraar Guno Jones, waarin historici met uiteenlopende achtergronden (voormalig) gekoloniseerde mensen wel een gezicht en stem geven en hun perspectief beschrijven. Het is een even waardevolle als broodnodige aanvulling op de andere vier publicaties.

Historicus Reggie Baay, die talloze boeken schreef over kolonialisme en slavernij in Nederlands-Indië, vindt de conclusie dat Nederland zonder de Oranjes toch wel een koloniale mogendheid was geworden ‘nogal een open deur’. ‘Het kolonialisme is een systeem dat staat of valt bij geen enkel persoon – staatshoofd of niet. Dat ze geen beslissende stem hadden in het staatsbeleid, laat onverlet dat hun rol en invloed groot waren. Ook dit klinkt toch al snel als een apologetische voorstelling van zaken.’

Verder mist Baay scherpte in het publieksboek. ‘De winstgevendheid van de VOC voor de Oranjes wordt heel summier genoemd. Dat geldt ook voor de opbrengsten van de Nederlandsche Handel-Maatschappij waarvan de Oranjes door overerfbaarheid van de aandelen tot het einde aan toe de vruchten plukten. Daar staat weliswaar meer over in een van de verdiepende boeken, maar juist dat publieksboek zet de toon voor de beeldvorming. Zo krijgt een breder publiek toch een onjuist beeld, dat is kwalijk.’

Historica Aspha Bijnaar is niet verrast. ‘Het Koninklijk Huis is toch een heilig huisje. Kritiek wordt in de regel voorzichtig gegeven.’ Ze vindt het logisch dat eerst gekeken wordt naar zaken als economie en winst. ‘Dat is abstract en dus veilig, geeft een basis waarna je dieper kunt kijken.’ Bijnaar stelt dat het goed is dat dit onderzoek er is, ‘maar om eerlijk te zijn vind ik de conclusies niet heel indrukwekkend. Veel wisten we al. Het onderstreept nogmaals dat onze hele maatschappij, van hoog tot laag, doortrokken is van kolonialisme.’

Hoe nu verder? De koning zei in zijn reactie dat hij het onderzoek omarmt. ‘Ik blijf me samen met de koningin inzetten voor verbinding, heling en verzoening.’ Het zijn woorden die al eerder klonken, bij de excuses voor de slavernij van Willem-Alexander in 2023. Voor hem spraken premier Rutte, tal van burgemeesters en andere bestuurders vergelijkbare frasen, maar van actief herstel wordt tot op heden weinig werk gemaakt. Linda Nooitmeer vindt dat de koning moreel leiderschap heeft getoond door dit onderzoek in te stellen. ‘Ik zie graag dat hij dat leiderschap voortzet door nu daadwerkelijk de ruimte te geven aan structureel herstel en kansengelijkheid voor nazaten.’

We zijn de fase van mooie woorden inmiddels wel voorbij, vindt ook Jerry Afriyie, oprichter van Stichting Nederland Wordt Beter. ‘Het gaat om concrete stappen zetten, zodat we als maatschappij ook echt verder kunnen. Want het verleden houdt ons nog altijd in gijzeling. Het is tijd voor actie.’ Afriyie en zijn stichting bundelden de krachten met andere organisaties in het Zwart Manifest, onder meer om zwarte emancipatie in Nederland te bevorderen. Ze eisen een nationaal deltaplan voor herstel en structurele verandering en roepen de koning op zich daarachter te scharen. ‘Het onderzoek laat zien dat de koning niet langer boven de partijen staat, hij is zelf een partij geworden. Dan moet je je verantwoordelijkheid nemen.’

Correctie 5/10: in de intro van een eerdere versie stond dat ook het kolonialisme niet lucratief was voor het Huis Oranje-Nassau. Dat klopt niet en is aangepast. Verder is een zin toegevoegd over de bevinding dat de Oranjes meer investeerden in slavernij dan voorheen bekend was.

Lees verder:

Kunst & Cultuur: Tentoonstelling

In de tentoonstelling ‘Eye(s) Open’ over ons koloniaal filmerfgoed zie je indringend werk, áls je er de tijd voor neemt

Niels Mathijssen 10 juni 2026

Wéér spiegeltjes en kraaltjes

Hoe gaat Nederland om met de doorwerking van slavernij? ‘Rutte’s komma voelt als een backspace’

Niels Mathijssen 11 juni 2025